

Наталя Остратюк
(м. Київ)

УДК: 811.161.2:81'367.625

СТРУКТУРА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ ДІЄСЛІВ ВІДЧУТТЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті визначено структуру лексико-семантичної групи дієслів відчуття в сучасній українській мові за сукупністю їхніх семантико-граматичних ознак. Установлено, що базовою лексемою ЛСГ дієслів відчуття є дієслово «відчувати» та його синонімічний ряд (почувати, учувати, чути, передчувати), які становлять ядрну лексико-семантичну підгрупу. Інші підгрупи конкретизують різні відчуття (холоду, болю, свербіжу тощо) та перебувають у привативній опозиції щодо ядерної підгрупи. Усередені підгруп дієслівні лексеми пов'язані за об'єктними семами еквіполентними опозиціями. Лексичні компоненти лексико-семантичних парадигм відрізняються один від одного певними семами, а саме: існування / становлення (болить – розболюватися), некаузативності / каузативності (мерзнути – морозити), позитивної / негативної модальності (зігрітися – замерзнути). Але опозиції за цими семами не є регулярними, як і за семами спостережуваності та цілеспрямованості.

Ключові слова: дієслова відчуття, семантична система, лексико-семантична група, семантичне значення, інтегральна сема, диференційна сема.

Постановка проблеми. Дієслово як показник граматичної структури української мови посідає чільне місце в описі її семантичної системи, тому вивчення цієї частини мови не втрачає своєї актуальності.

У сучасній лінгвістиці, як українській, так і зарубіжній, досліджують семантичні особливості дієслів як особливого класу слів, що характеризує ознаки предметів і їхні відношення. Дієслівні лексеми аналізуються, з одного боку, у лексико-семантичному аспекті на підґрунті денотативного підходу (Н. Авілова, Л. Васильєв, Т. Кильдибекова, О. Кубрякова, Е. Кузнецова, Т. Лагута, А. Середницька, Г. Уфимцева та ін.), основою якого є онтологічне розчленування дій і станів. Лексико-семантичний опис дієслів дозволяє диференціювати граматичні категорії (вид, стан, перехідність – неперехідність, спосіб, час та ін.), ознаки (активність – пасивність, статичність – динамічність, об'єктна – суб'єктна орієнтованість та ін.) та граматичні процеси, властиві ієрархічно організованій функціональній системі дієслів. А з іншого – у функціональному аспекті, який дозволяє виявити істотні закономірності функціонування дієслівної лексики в мові та мовленні, з'ясувати її роль, призначення та потенційні можливості (Ю. Апресян, Т. Булигіна, В. Герасименко, С. Дишлева, Г. Золотова, Н. Іваницька, С. Кацнельсон, Й. Крекич, О. Леута, Ю. Маслов, Т. Масицька, В. Русанівський, Т. Савчук, Л. Теньєр, Ч. Філмор та ін.). Цей підхід дозволяє глибше ідентифікувати семантику дієслів, сприяє виявленню внутрішньодієслівних зв'язків і «функціонально-семантичних категорій каузативності, зворотності, суб'єктно-об'єктних відношень і результати» [6, с. 7], а також з'ясувати характер сполучуваності дієслівних предикатів.

На нашу думку, справедливими є роздуми Т. Булигіної, О. Шмельова [2], О. Леути [7], В. Русанівського [8], О. Селиверстової [9] та інших дослідників про те, що лексико-семантична класифікація дієслів пов'язана з типологією предикатів, тому є не лише

розподілом за тематичними групами, а передбачає врахування взаємної зумовленості семантичного значення та синтаксичних можливостей дієслівної лексики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній україністиці досліджують насамперед семантико-граматичні та функціональні особливості дієслівної лексики (А. Безноса, І. Вихованець, К. Городенська, В. Горпинич, С. Дишлева, А. Загнітко, Н. Іваницька, І. Кульчицький, Т. Лагута, О. Леута, М. Лукач, Т. Масицька, В. Мозгунов, Л. Наконечна, О. Рабулець, В. Русанівський, М. Степаненко, Н. Сухарина, В. Широков, К. Якименко та ін.), а також описують різномантні лексико-семантичні групи дієслів: абсолютивні дієслова (Н. Іваницька), релятивні дієслова (Т. Савчук), інформативно недостатні дієслова (Л. Коваль), дієслова мовлення (Н. Николаєва; Г. Пашковська; О. Сірук), дієслова конкретної фізичної дії (А. Шумейкіна), дієслова переміщення (А. Середницька), дієслова розташування (М. Мирончук), дієслова руху (Н. Лахно), дієслова динамічної просторової локалізованості (Л. Сегін), дієслова багатократно-дистрибутивної і розподільної дії (Н. Мединська), дієслова буття (Л. Лонська), дієслова мислення (В. Гумовська), дієслова стану (О. Леута), дієслова на позначення емоційних станів (Т. Парасюк; І. Чепуріна), синсемантичні дієслова (І. Прокопенко), дієслова зі значенням запаху (М. Городенська), дієслова звучання (О. Бабакова), дієслова з градуальною семантикою (Ю. Ткаченко) тощо. Дослідники зосереджують увагу на семантичній організації дієслівних значень, валентносних властивостях дієслів, їхній конструктивній ролі в реченні та тексті. Але залишаються недостатньо описаними в лексико-семантичному аспекті деякі групи дієслів, наприклад дієслова відчуття, незважаючи на те, що вони відображають один із найважливіших аспектів психічної діяльності людини – «відбиття у свідомості біологічно обумовлених сигналів про внутрішній стан організму» [3, с. 43]. Отже, дослідження їхніх семантико-функціональних особливостей є актуальним і новим.

Мета статті – визначити структуру лексико-семантичної групи дієслів відчуття за сукупністю їхніх семантико-граматичних ознак у сучасній українській мові.

Фактичний матеріал для нашого дослідження дібрано методом суцільної вибірки з одинадцятитомного «Словника української мови» [10].

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній лінгвістиці більшість дослідників поділяють дієслівну лексику на два розряди: дієслова дії та дієслова стану. Розбіжності в семантичних класифікаціях торкаються визначення лексико-семантичних груп, що становлять ці розряди, як у якісному, так і в кількісному відношенні.

Зокрема, В. Русанівський, ґрунтовно проаналізувавши дієслівну лексику за її формальними ознаками, «що охоплюють фразову синтагматику дієслова (сполучуваність з іншими дієсловами та іменниками), лексемну синтагматику (поєднуваність із префіксами) і парадигматику (можливість лексеми виступати у формі пасивного дієприкметника)» [8, с. 59], виділив 41 функціонально-семантичну групу: дієслова бажання, волевиявлення, можливості та наміру, часових меж, мислення, навчання, пересування тощо [8, с. 56–65].

У тлумачному ідеографічному словнику російських дієслів (з англійськими еквівалентами) [1] представлено варіант класифікаційної парадигми дієслів, узятих як в основних, так і в неосновних (вторинних) значеннях. За принципом ієрархії в структурній організації (макроструктурі) лексико-семантичних парадигм на підставі семантичних суперкласифікаторів виділено три лексико-семантичних поля (поле «Дія та дяльність», поле «Буття, стан, якість», поле «Відношення»), які, своєю чергою, поділено з урахуванням категоріально-лексичної семантики (категоріально-лексичної семи та суттєвої семантичної ознаки, що її уточнює) на різні «підполя» та лексико-граматичні угруповання (групи).

Наприклад, на думку укладачів словника (Л. Бабенко, І. Волочкової, Ю. Казаріна, М. Кусової, М. Мухіна, Т. Попової та ін.), до поля «Дія та діяльність» входить підполе «інтелектуальна діяльність», яку формують такі групи: модальні дієслова, дієслова сприйняття, розуміння, пізнання, мислення, пам'яті, уяви та припущення, порівняння та зіставлення, вибору, рішення, визначення, перевірки [1, с. 243–249]. Отже, дієслова сприйняття та дієслова відчуття поєднуються в одну групу за категоріально-лексичною семою (типовою семантикою) 'сприймати будь-що будь-яким чином (зором, слухом, нюхом) за допомогою якихось зовнішніх органів чуття', базовим дієсловом є *сприймати (сприйняти)* [1, с. 243]. Як бачимо, до однієї групи включено дієслова *бачити, слухати, чути, дивитися, зустрічати, спостерігати, милуватися* та ін., з одного боку, а з іншого – *відчувати, чути (холод), сприймати дотиком, відчувати на дотик*.

Із позицій комунікативної граматики Г. Золотова поділяє дієслівну лексику на два підкласи: акціональні (дієслова дії) та статуальні (дієслова стану), які розрізняються насамперед ознаками активності та цілеспрямованості [5, с. 60–62]. До акціональних дієслів науковець відносить такі семантичні розряди, як-от: дієслова конкретної фізичної дії; дієслова переміщення, руху; мовленнєвої дії; донативної дії; соціальних інтерсуб'єктних дій; ментальної дії; сприйняття; емоційної дії; фізіологічної дії; способу поведінки тощо. Зауважимо, що дослідниця не виокремлює дієслова відчуття, розглядаючи їх як дієслова сприйняття. Ознаками, що характеризують акціональні дієслова (більшою чи меншою мірою), є активність і цілеспрямованість дії, що здійснюється частіше за все особою або живою істотою, потенційна спостережуваність, здатність до конкретно-часової локалізації, інтерпретація й оцінка (дві останні ознаки притаманні також статуальним дієсловом) [5, с. 61–62].

На підставах логіко-граматичного підходу О. Леута в докторській дисертації «Дієслівні речення в українській літературній мові: структура, семантика, моделі» визначив такі лексико-семантичні групи дієслів: дієслова дії, дієслова руху, дієслова стану, процесуальні дієслова, дієслова соціальних і ментальних дій, релятивні дієслова (відношення), дієслова місцеперебування, дієслова буття, дієслова характеристикації, дієслова екзистенційні, дієслова володіння [7, с. 9].

У дисертації С. Дишлевої «Адвербіальна дистрибуція лексико-семантичних груп українських дієслів» [4] виокремлено основні лексико-семантичні групи (далі – ЛСГ) дієслів за ознакою наявності спільних сем і співвіднесеністю дієслівних одиниць із фактами дійсності, а саме: дієслова дії; дієслова руху та переміщення; дієслова релятивної семантики; дієслова стану й процесу; дієслова ментальних і соціальних дій суб'єкта; дієслова звучання та звуконаслідування; дієслова буття; дієслова на позначення виникнення, появи, настання; дієслова характеристикації; дієслова просторової локалізації; модальні дієслова; фазові дієслова. На думку дослідниці, дієслова сприйняття варто поділяти на підгрупи: а) дієслова активного сприйняття: *дивитися, слухати, нюхати, мацати* та ін.; б) дієслова пасивного сприйняття: *бачити, відчувати, чути, почувати* та ін. [4]. Як бачимо, С. Дишлева розглядає дієслова відчуття як лексико-семантичні компоненти ЛСГ дієслів сприйняття та не виділяє їх в окрему групу.

Інший підхід до дієслів відчуття спостерігаємо в науковій розвідці «Дієслівна вербалізація градуальної семантики в сучасній українській мові» Ю. Ткаченко, де автор на засадах філософського вчення Зіммеля та Дільтея про життя та з урахуванням семантичної класифікації дієслівної лексики Л. Васильєва виокремлює два лексико-семантичні класи дієслів: дієслова дії та дієслова психічної діяльності [11]. На її думку, дієслова відчуття

становлять окрему від дієслів сприйняття ЛСГ семантичного класу дієслів психічної діяльності.

У нашому дослідженні ми також дотримуємося міркувань Л. Васильєва [3, с. 43], який виділив такі лексико-семантичні підгрупи дієслів семантичного класу психічної діяльності людини, як-от: 1) дієслова відчуття, 2) бажання, 3) сприйняття, 4) уваги, 5) емоційного стану, 6) емоційного переживання, 7) емоційного ставлення – загальний ідентифікатор «відчуття», який означає відбиття у свідомості людини різних станів і функцій організму; 8) мислення, 9) знання, 10) пам'яті – загальний ідентифікатор «ментальність», який означає відношення до думки, до розумової діяльності людини.

Отже, дієслова, що позначають різноманітні психічні процеси, поєднуються в один семантичний клас за своєю інтегральною семою 'психічна (чуттєва та розумова) діяльність людини в різних її аспектах'.

Услід за Л. Васильєвим, розмежовуємо дієслова відчуття та дієслова сприйняття, які мають спільну інтегральну сему 'відчувати (опис чуттєвого сприйняття дійсності)', але розрізняються диференційними семами: 'фізичні відчуття людини' (дієслова відчуття), 'пізнавальна діяльність людини за допомогою органів чуття' (дієслова сприйняття). Наприклад, у тлумачному словнику сучасної української мови дієслово *відчувати (відчутти)* визначають як: «1. перех. також із спол. як, що та ін. Сприймати органами чуття. // неперех. Мати здатність сприймати щось, реагувати на щось. 2. Переживати якість почуття. // у сполуч. із сл. себе. Почуватися. Не відчувати під собою землі (ніг) – те саме, що Не чути під собою землі (ніг) (див. *чутти*). 3. також із спол. як, що та ін. Сприймати інтуїцією, чуттям що-небудь. // Чуттям угадувати; здогадуватися. 4. також із спол. як, що та ін. Розуміти, усвідомлювати що-небудь» [10, т. 1, с. 662].

Іменник *відчуття* тлумачать у такий спосіб: «1. Те саме, що відчуження 1. Відчуття болю; Відчуття дотику. 2. Здатність відчувати, сприймати явища навколишнього світу. 3. спец. Процес відображення мозком людини властивостей предметів і явищ об'єктивної дійсності, які безпосередньо впливають на органи чуття. // Підсвідоме сприймання чого-небудь. // Образ, відбиток, слід предметів матеріального світу, що створюються в свідомості людини внаслідок їх дії на органи чуття. 4. чого і яке. Стан, зумовлений переживанням чого-небудь, враження від баченого, чутого, переживаного. 5. Усвідомлення, розуміння чого-небудь. // Передчуття якоїсь події, явища» [10, т. 1, с. 663].

Відчуження: «1. тільки одн. Дія і стан за знач. відчувати 1. 2. Те саме, що відчуття 2, 4» [10, т. 1, с. 662].

Пор.: *Сприймати*: «1. Відображаючи у своїй свідомості предмети та явища об'єктивного світу, що діють у даний момент на органи чуття, ставитися до чого-небудь, реагувати на щось певним чином. // Осягати розумом сенс чого-небудь, осмислювати щось. // Визначати смисл, сенс і т. ін. чого-небудь зором, слухом тощо. // Реагувати на які-небудь сигнали, звуки і т. ін. (про спеціальну апаратуру). 2. Визнавати що-небудь, вважати його властивим, звичним для себе. 3. Вступати в позитивну реакцію; сполучатися. 4. перен. Запозичуючи що-небудь, робити його своїм надбанням» [10, т. 9, с. 597].

Отже, дієслова відчуття означають фізичні (фізіологічні) чуття людини (*відчувати, терпнути, німіти, боліти, мерзнути* тощо), а дієслова сприйняття (*слухати, чути, бачити, дивитися* тощо) – «відбиття у свідомості людини зовнішнього середовища» [3, с. 169]. Дієслова сприйняття не акцентують на внутрішніх психічних процесах людини, а відбивають різні аспекти пізнавальної діяльності свідомості, що здійснюється за допомогою органів чуття (*чув постріл, лунає музика, погано бачити*).

Семантика дієслова *відчувати* (іменник *відчуття*) настільки широка, що воно може значити «... у самому загальному вигляді будь-яку реакцію свідомості (нервової системи) на ті чи інші подразники, в тому числі реакцію на те, що сприймається (відбивається) органами чуття» [3, с. 169]. Порівняємо: *відчувати запах – чути (носом), відчувати звуки – чути*.

Виходячи із семантичного значення базового дієслова *відчувати* та спираючись на класифікацію Л. Васильєва [3], схарактеризуємо структуру ЛСГ дієслів відчуття в сучасній українській мові.

Загальним семантичним значенням, що об'єднує дієслова цієї ЛСГ, є 'почувати (відчувати) будь-яке відчуття, яке спричинено зовнішніми або внутрішніми стимулами': *відчувати, почувати, учувати, чути, передчувати, відчуватися, почуватися, чутися, передчуватися*. Наприклад: *відчувати біль, відчувається (учувається, чується) прохолода*.

Дієслова *подразнювати (подразнювати кінчики нервів), подразнюватися, бути подразненим* мають каузативне значення 'спричиняти певне відчуття в будь-кому'.

Значення 'становлення відчуття' в українській мові передається не окремими дієсловами, а описово: *робиться чутливим до чого (болю, холоду)*.

Більша частина дієслів відчуття мають конкретну семантику. Їх можна поділити на такі лексико-семантичні підгрупи:

1. Дієслова, які мають значення 'втрачати чутливість на деякий час, унаслідок чого ставати нерухомим, недієздатним': *терпнути, німіти, затерпати, затерпнути, замлівати, зомлівати, ціпеніти, клякнути, дубіти, кам'яніти (перен.), каменіти (перен.), окостеніти, заокостеніти, скостеніти, зашкарубнути, коцюбнути (розм.), закоцюбнути (розм.), закоцюбти (розм.), мертвіти, набрякати, запливати, завмирати, умлівати, уклякати, холоннути*. Наприклад: *руки терпнуть (німіють), серце завмирає (замирає, холоне), у серці (на серці, у грудях) холоне*.

Антонімічне значення мають дієслова *відлягати, відлягти, відходити, відійти* (від чого), *легшати, полегшати*: *відлягає (відходить) від серця, легшає на серці*.

Наявні каузативні дієслова із цим семантичним значенням: *відсиджувати, засиджувати, пересиджувати* ('доводити до оніміння'), *холоннути* (перен.), *терпнути* (перен.): *від жаху холоне (терпне) серце*.

2. Дієслова із загальним значенням 'відчувати біль': *боліти, розболюватися, розхворюватися, рознедужуватися, скніти, скімлити (про серце, груди), пекти (про тупий біль у внутрішніх органах), нити, ломити, колоти, калатати, стукати, стукотіти, крутити, свердлити (перен.), шуміти, шумувати, щипати, щеміти, горіти, пашіти, давити, душити, тиснути, муляти, нудити, обважніти, тріщати (перен., розм.), розвалюватися (перен., розм.) тощо: у боку (у боці) коле, серце стукає (стукотить, калатає), голова обважніла, голова тріщить (розвалюється, як не розвалиться), гірчиця щипає язик, щемить (ниє) серце, пече в роті, мене нудить*.

Значення дієслів цієї підгрупи диференціюються семантичними компонентами, які описують різний характер відчуття болю.

3. Дієслова із загальним значенням 'відчувати переохолодження організму': *мерзнути, мерзти, замерзати, замерзнути, позамерзати, померзнути, померзти, промерзати, промерзнути, застуджувати (розм.), застудити (розм.), позастуджувати (розм.), застудитися, позастуджуватися, застуджуватися, заохолодити (розм.), заохолоджувати (розм.), заохолодитися (розм.), клякнути (розм.), заклякати (розм.), заклякнутися (розм.), заклякти (розм.), позаклякати (розм.), поклякнутися (розм.), дубіти (розм.), задубіти (розм.), подубіти (розм.), морозити, коцюбнути (розм.), зазнавати холоду,*

терпіти від холоду, страждати від холоду, (зубами) цокотіти, (зубами) клацати, тіпати, тіпатися, трясти, трястись, трусити тощо. Найчастіше значення ‘відчувати переохолодження організму’ реалізується в таких конструкціях: *Я зазнаю холоду; Ти замерзнеш; Хворого морозить; Мене трусить (морозить, трясє, тіпає); Його кидає то в жар, то в холод; Його проймає то жар, то холод; Його то жаром, то холодом обдає (усипає).*

У конструкціях типу: (перен.) *від жаху холоне (терпне) серце* – реалізується значення ‘відчуття остуди, викликаного сильним хвилюванням’.

Каузативне значення ‘викликати відчуття холоду’ мають дієслова: *холодити, морозити, заморожувати, леденити, студити, трусити*: *вітер холодить (леденить, заморожує) обличчя.*

4. Дієслова із загальним значенням ‘відчувати перегрівання організму’: *горіти, пашіти, перегрітися, перегріватися, пекти (розм.), пектися (розм.), палити (розм.), жарити (розм.), жаритися (розм.), смалити (розм.), шкварити (розм.), смажитися (розм.), парити, паритися* тощо: *Він перегрівся на сонці; Сонце пече (пале), пашить (горить) обличчя (лице).*

5. Дієслова із загальним значенням ‘перестати відчувати холод під впливом тепла’: *зігрівати, зігрітися, гріти, грітися, угрівати, угріватися, нагріти, нагрітися, погріти, погрітися, обігріти, обігрітися, обігріватися, відігрівати, відігріватися, відгріти, відігрітися, розігріти, розігрівати, розпарити, розпаритися, розпарювати, розпарюватися, теплішати* тощо: *зігрівати (гріти) руки, (прям., перен.) погріти руки*. Ці дієслова вказують на перехід від відчуття холоду до відчуття тепла, тому в їхньому семантичному значенні є сема ‘становлення’.

6. Дієслова із загальним значенням ‘відчувати свербіж’: *свербіти (розм.), лоскотати, лоскотіти, драти*: *у горлі лоскоче (лоскотить), дере у горлі*. Найчастіше ці дієслова вживаються в безособових реченнях.

7. Окремі дієслова, які називають різні види відчуттів: *відсвіжувати, відсвіжати, освіжати, освіжатися, освіжуватися, відсвіжуватися (сили); паморочити, паморочитися, запаморочувати, макітритися, дурманити, задурювати, обморочувати (розм.)* тощо: *голова паморочиться, у голові паморочиться (макітриться), голова йде (пішла) обертом (кругом), світ макітриться (замакітрився), голова ходить (пішла) ходором.*

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, базовою лексемою ЛСГ дієслів відчуття є дієслово *відчувати* та його синонімічний ряд (*почувати, учувати, чути, передчувати, відчуватися, почуватися, чути, передчуватися*), які становлять ядрну лексико-семантичну підгрупу. Інші підгрупи конкретизують різні відчуття (*холоду, болю, свербіжу* тощо) та перебувають у привативній опозиції щодо ядерної підгрупи. У середині підгруп дієслівні лексеми пов’язані за об’єктними семами еквіполентними опозиціями. Лексичні компоненти лексико-семантичних парадигм відрізняються один від одного певними семами, а саме: існування / становлення (*болить – розболюватися*), некаузативності / каузативності (*мерзнути – морозити*), позитивної / негативної модальності (*зігрітися – замерзнути*). Але опозиції за цими семами не є регулярними.

Дієслова відчуття вживаються як в безособових, так і в особових конструкціях: *серце замирає (замирає, холоне), у серці (на серці, в грудях) холоне, голова паморочиться, у голові паморочиться*. Тобто ці дієслова називають дії, які не завжди спостерігаються та є цілеспрямованими. Однак зазначимо їхню обов’язкову маркованість синтагматичною семою суб’єктності в змістовому відношенні: ‘хтось відчуває щось (певне відчуття)’, ‘хтось / щось

викликає у когось певне відчуття': *Я відчув дотик; Я відчував гострий біль; Вогонь зігрів мені руки.*

Більшість із дієслів відчуття вживаються з назвами частин тіла людини: *зігрівати (гріти) руки, пашисть (горить) обличчя, дере у горлі, голова обважніла.*

Подальшого вивчення потребує питання про особливості функціонування дієслів відчуття, про парадигматичні відношення та синтагматичні зв'язки в межах цієї ЛСГ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большой толковый словарь русских глаголов: Идеографическое описание. Синонимы. Антонимы. Английские эквиваленты / Под ред. проф. Л. Г. Бабенко. – Москва : АСТ-ПРЕСС-КНИГА, 2007. – 576 с. – (Фундаментальные словари).
2. Булыгина Т. В. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики) : монография / Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелев. – Москва : Языки славянской культуры, 1997. – 577 с.
3. Васильев Л. М. Семантика русского глагола : учеб. пособие для слушателей фак. повышения квалификации / Леонид Михайлович Васильев. – Москва : Высш. школа, 1981 – 184 с.
4. Дишлева С. М. Адвербіальна дистрибуція лексико-семантичних груп українських дієслів: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова / Світлана Миколаївна Дишлева; НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2008 – 18 с.
5. Золотова Г. А. Коммуникативная грамматика русского языка / Г. А. Золотова, Н. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова; под общ. ред. Г. А. Золотовой. – Москва : Ин-т русского языка им. В. В. Виноградова РАН, 2004. – 544 с.
6. Кильдибекова Т. А. Глаголы действия в современном русском языке: Опыт функционально-семантического анализа / Танзиля Асхатовна Кильдибекова. – Саратов : Изд-во Саратовского университета, 1985. – 160 с.
7. Леута О. І. Дієслівні речення в українській літературній мові: структура, семантика, моделі : автореф. дис. ... д-ра філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова / Олександр Іванович Леута. – Київ : [б. в.], 2009. – 35 с.
8. Русанівський В. М. Спроба визначення семантичних груп дієслів на основі формальних критеріїв / В. М. Русанівський // Структурно-математична лінгвістика. – Київ : Наук. думка, 1965. – С. 56–65.
9. Селиверстова О. Н. Труды по семантике / Ольга Николаевна Селиверстова. – Москва : Языки славянской культуры, 2004. – 960 с.
10. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – Київ : Наукова думка, 1970–1980.
11. Ткаченко Ю. В. Дієслівна вербалізація градуальної семантики в сучасній українській мові: автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / Юлія Віталіївна Ткаченко; НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2016. – 21 с.

Остратюк Н. Структура лексико-семантической группы глаголов ощущений в современном украинском языке.

В статье определена структура лексико-семантической группы глаголов ощущения в современном украинском языке в соответствии с их семантико-грамматическими признаками. Установлено, что базовой лексемой ЛСГ глаголов ощущения является глагол відчувати и его синонимический ряд (почувати, учувати, чути, передчувати), составляющие ядерную лексико-семантическую подгруппу. Другие подгруппы конкретизируют различные ощущения (холод, боль, зуд и пр.) и находятся по отношению к ядерной подгруппе в привативной оппозиции. Внутри подгрупп глагольные лексемы связаны между собой по объектным семам эквиполентными оппозициями. Лексические компоненты лексико-семантических парадигм отличаются друг от друга определёнными семами: бытийности /

становлення (болить – розболюватися), некаузативності / каузативності (мерзнути – морозити), положительной / отрицательной модальності (зігрітися – замерзнути). Однак опозиції по этим семам не являються регулярними, як і по семам наблюдаемости и целенаправленности.

Ключевые слова: глаголы ощущения, семантическая система, лексико-семантическая группа, семантическое значение, интегральная сема, дифференциальная сема.

Abstract

Ostratiuk Natalia. The lexical and semantic structure of the sense verbs in the modern Ukrainian language.

The lexical and semantic structure of the sense verbs is defined by its totality in the article. It is also determined that the main lexeme of the verbs of senses is the verb to feel with its synonymic row (to perceive, to hear, to sense), and these are the main parts of lexical and semantic subgroup. Other subgroups specify different feelings (cold, ache, itching) and refer to the main subgroup oppositely. In the subgroups the verbal lexemes are connected by the equipollent opposites. The lexical components of lexical and semantic paradigms differ from each other by definite semes: existence – becoming (to ache – to be completely ill); uncausative – causative (to suffer from cold – to freeze); positive and negative modality (to warm – to freeze). However, the oppositions of these semes and the semes of observation and purposefulness are not regular.

Key words: sense verbs, semantic system, lexical and semantic group, semantic meaning, integral seme, differential seme.

References

1. Bolshoi tolkovyi slovar russkykh hlaholov: Ydeohrafycheskoe opysanye. Synonymy. Antonymy. Anghlyiskye ekvivalenty / Pod red. prof. L. H. Babenko. – Moskva : AST-PRESS-KNYHA, 2007. – 576 s. – (Fundamentalnye slovary).
2. Bulyhyna T. V. Yazykovaia kontseptualyzatsiia myra (na materyale russkoi hrammatyky): monohrafyia / T. V. Bulyhyna, A. D. Shmelev. – Moskva : Yazyky slavianskoi kultury, 1997. – 577 s.
3. Vasylev L. M. Semantika russkoho hlahola: ucheb. posobyie dlia slushatelei fak. povysheniia kvalyfykatsyy / Leonyd Mykhailovych Vasylev. – Moskva : Vyssh. shkola, 1981 – 184 s.
4. Dyshleva S. M. Adverbialna dystrybutsiia leksyko-semantychnykh hrup ukrainskykh diiesliv: avtoref. dys... kand. filol. nauk: 10.02.01 / Svitlana Mykolaivna Dyshleva; NPU im. M. P. Drahomanova. – Kyiv, 2008 – 18 s.
5. Zolotova H. A. Kommunykatyvnaia hrammatyka russkoho yazyka / H. A. Zolotova, N. K. Onyupenko, M. Yu. Sydorova; pod obshch. red. H. A. Zolotovoi. – Moskva : Un-t russkoho yazyka im. V. V. Vynohradova RAN, 2004. – 544 s.
6. Kyldybekova T. A. Hlaholy deistviya v sovremennom russkom yazyke: Opyt funktsyonalno-semantycheskoho analiza / Tanzylia Askhatovna Kyldybekova. – Saratov : Izd-vo Saratovskoho unyversyteta, 1985. – 160 s.
7. Leuta O. I. Diieslivni rechennia v ukrainskii literaturnii movi: struktura, semantika, modeli : avtoref. dys. ... d-ra filol. nauk / Oleksandr Ivanovych Leuta. – Kyiv : [b. v.], 2009. – 35 s.
8. Rusanivskiy V. M. Sproba vyznachennia semantychnykh hrup diiesliv na osnovi formalnykh kryteriiv / V. M. Rusanivskiy // Strukturno-matematychna linhvistyka. – Kyiv : Nauk. dumka, 1965. – S. 56–65.
9. Selyverstova O. N. Trudy po semantike / Olha Nykolaevna Selyverstova. – Moskva : Yazyky slavianskoi kultury, 2004. – 960 s.

10. Slovnyk ukraïnskoi movy: v 11 tt. / AN URSR. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. – Kyiv : Naukova dumka, 1970–1980.

11. Tkachenko Yu. V. Diieslivna verbalizatsiia hradualnoi semantyky v suchasniï ukraïnskii movi: avtoref. dys... kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 – ukraïnska mova / Yuliia Vitaliivna Tkachenko; NPU im. M. P. Drahomanova. – Kyiv, 2016. – 21 s.

Світлана Стрілецька

(м. Біла Церква)

УДК 801.671:57:81'367.2

ЛІНГВІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ КОГЕЗІЇ В ТЕКСТАХ РІЗНИХ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СТИЛІВ МОВИ

У статті проаналізовано явище лексико-семантичної когезії в текстах різних функціональних стилів мови. Окреслено сутність понять «когезія» та «когерентність» як домінуючих категорій характеристик текстів. Розглянуто засоби вираження лексико-семантичної когезії, яка забезпечується зв'язками між реченнями, утвореними за допомогою лексико-семантичного повторення.

Ключові слова: *перекладацький аналіз тексту, когезія, когерентність, лексико-семантична когезія, лексико-семантичне повторення, сітка вузлів лексико-семантичного зв'язку, «семантичне ядро», центральні й маргінальні речення.*

Постановка проблеми. Адекватний письмовий переклад неможливо здійснити без відповідного перекладацького аналізу вихідного текстового матеріалу [4, с. 4], що, зі свого боку, передбачає виявлення в текстах повторень як лексико-семантичного засобу забезпечення когезії між реченнями, створення сітки вузлів лексико-семантичного зв'язку, установа «семантичного ядра» шляхом визначення центральних і маргінальних речень. Перекладацький аналіз тексту передбачає також його прагматичний і стилістичний аналіз. Наступний етап перекладацької діяльності – власне переклад, а на кінцевому етапі – редагування перекладеного тексту й порівняння його з текстом оригіналу [4, с. 4–5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання повторень як лексико-семантичного засобу забезпечення когезії в текстах було предметом дослідження С. Максимова, М. Хої та ін. Проблему ідентифікації повторень, створення сітки вузлів лексико-семантичного зв'язку та встановлення «семантичного ядра» вивчали І. Арнольд, К. Белоусова, С. Максимов, М. Хої та ін. Питання прагматичного й стилістичного аналізу тексту досліджують І. Арнольд, І. Гальперін, М. Кожина, С. Максимов, Г. Почепцов, О. Селіванова, Дж. Остін та ін. Для нас особливий інтерес має вивчення питання зв'язків між реченнями, які утворено шляхом лексико-семантичних повторень, створення сітки вузлів лексико-семантичного зв'язку, установа «семантичного ядра» шляхом визначення центральних і маргінальних речень, тобто засобів лексико-семантичної когезії.

Питання щодо особливостей функціонування лексико-семантичної когезії в текстах окремих стилів не були предметом спеціальних досліджень, що й зумовило **актуальність** нашого дослідження.